

Krzysztof Śleziński

Edukacja filozoficzna w teorii i praktyce

Katowice–Kraków 2012

Publikacja sfinansowana przez Uniwersytet Śląski w Katowicach

© by Uniwersytet Śląski w Katowicach, 2012

Recenzja naukowa
prof. zw. dr hab. Bogusław Śliwerski

Okładka
Sir Lawrence Alma-Tadema, *The Discourse*
(Collection of Fred and Sherry Ross)

Redakcja techniczna
Tomasz Sekunda

Wydanie I

ISBN 978-83-60163-80-1

Wydawnictwo «scriptum»
Tomasz Sekunda
+48 604 532 898
e-mail: scriptum@scriptum.strefa.pl
www.scriptum.strefa.pl/sklep

Wstęp

„Rzetelnie nauczać to dotykać tego,
co w człowieku najbardziej żywotne.
To szukać dostępu do tego,
co w dziecku i człowieku dorosłym
najbardziej wrażliwe i własne”¹.

We współczesnych dyskusjach pedagogicznych dużą uwagę zwraca się na aspekty metodyczne: jak skutecznie nauczać, uczyć się, wychowywać? Odpowiedzi udzielane w wielu perspektywach poznawczych przybliżają rozumienie wychowania i kształcenia, przy jednocześnie częstym zaniechaniu problematyki filozoficznej w pedagogice. Ważne stają się zatem wysiłki przywrócenia tej problematyki w celu pełnego zrozumienia tego, jakie należy przyjąć założenia i jakie wyznaczać cele współczesnej edukacji. Mając przed sobą ucznia stawiającego fundamentalne pytania egzystencjalne, próbującego zrozumieć otaczający go świat, edukacja filozoficzna staje się niezbędnym ogniwem procesu nauczania i wychowania, stanowi ważne uzupełnienie wiedzy o człowieku.

Dobiega końca reforma systemu szkolnego. Na IV etapie edukacyjnym pojawia się nauczanie filozofii w zakresie rozszerzonym. Aby skutecznie realizować przyjęte założenia obowiązującej *podstawy programowej przedmiotu filozofii*, należy doskonalić metody nauczania i uczenia

---

¹ G. Steiner, *Nauki mistrzów*, tłum. J. Łoziński, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2007, s. 25.

się tego przedmiotu, łączyć wiedzę teoretyczną z praktyką. Ważne jest zatem przedstawianie różnych koncepcji dydaktyki filozofii, w ramach których można budować programy nauczania tego przedmiotu, opracowywać podręczniki i materiały metodyczne.

Niniejsza praca stanowi przyczynek do pełnego opracowania współczesnej dydaktyki filozofii, uwzględniającej liczne jej konteksty: pedagogiczny, psychologiczny, socjologiczny, historyczny i kulturowy. Monografia zatytułowana *Edukacja filozoficzna w teorii i praktyce*, jest próbą określenia odpowiedniej perspektywy, w której możliwe staje się przeprowadzenie koniecznych, teoretycznych badań zmierzających do właściwego wyznaczenia miejsca nauczania filozofii w całym procesie kształcenia i wychowania nowego pokolenia.

Opracowując problematykę edukacji filozoficznej nie można zaniedbać jej kontekstu historycznego. Od najdawniejszych czasów racjonalnie zdobywana wiedza o człowieku i świecie była przekazywana różnymi metodami. Niektóre z nich nadal stanowią wyjściowe modele dla współczesnego nauczania i uczenia się. Jednym z nich jest model nauczania oparty na bezpośredniej relacji mistrz – uczeń, który we współczesnej dydaktyce występuje pod nazwą *tutoringu*. Zwracając uwagę na historyczny zarys dydaktyki filozofii, odnajdujemy w nim wiele aktualnych nadal metod nauczania filozofii, dlatego niniejszą monografię otwiera rozdział: *Z dziejów dydaktyki filozofii*.

Współczesna edukacja filozoficzna młodego człowieka nie może pominąć wymiaru wychowania. Treści nauczania filozofii nie są aksjologicznie neutralne. Na zajęciach nie można pominąć pogłębionej refleksji nad światem wartości, sensem istnienia świata i człowieka. Prowadząc zajęcia z filozofii nauczyciel musi być świadomy istniejących systemów nauczania i wychowania, w zakresie których przyjmowane są założenia antropologiczno-aksjologiczne oraz wyznaczane cele kształcenia i wychowania, determinujące ogólny profil kształtowania człowieka. Wiedząc, że nauczanie filozofii należy do przedmiotów ogólnokształcących i nie może być oddzielone od określonych systemów wychowania, w rozdziale drugim poddano pod dyskusję możliwość wypracowania dydaktyki filozofii w kontekście wybranych systemów edukacyjnych (wychowania), a w trzecim zwrócono uwagę na aspekt

wychowawczy w nauczaniu filozofii. W rozdziałach tych dokonano próby uzasadnienia tezy, iż w systemach wychowania mamy do czynienia z nieusuwalnością założeń filozoficznych, co wpływa na budowanie współczesnej koncepcji edukacji filozoficznej, zróżnicowanej ze względu na obowiązujące w szkole cztery etapy edukacyjne.

Dwa ostatnie rozdziały są propozycją prowadzenia dociekań filozoficznych z dziećmi i młodzieżą. Już od najmłodszych lat u dzieci daje się zauważyć duże zainteresowanie treściami filozoficznymi. Tą potencjalną zdolność dziecka należy właściwie wyzwalać, przez dobieranie stosownych do jego wieku metod aktywizujących. Rola jaka wówczas przypada nauczycielowi sprowadza się do wspierania, ułatwiania i wspomagania rozwoju naturalnych zdolności i chęci uczenia się. Na wyższych etapach edukacji, właściwym sposobem wspierania ucznia jest dobrze przemyślany *tutoring*, w ramach którego punktem wyjścia, w określeniu indywidualnej drogi rozwoju ucznia, jest rozpoznanie tych jego umiejętności, które należy kształtować i wzmacniać. Współczesny *tutoring*, jak wielokrotnie będzie o tym mowa, odwołuje się do tradycji kształcenia filozoficznego opartego na bezpośredniej relacji mistrz – uczeń. W modelu nauczania filozofii, opartym na tej relacji, zachowane jest indywidualne i podmiotowe podejście do ucznia. We współczesnym *tutoringu* nauczyciel ma zapewnione większe możliwości lepszego kontaktu z uczniem, dzięki rozwijającej się technologii informacyjnej. *Tutor* staje się dostępniejszy dla ucznia, dzięki wymianie informacji zarówno drogą asynchroniczną jak i synchroniczną *on-line*.

Korzystając z własnego doświadczenia pracy dydaktycznej, przedstawiam nie tylko teoretycznie metody pracy z dziećmi i młodzieżą oraz opracowuję poszczególne zagadnienia z dydaktyki filozofii dla IV etapu edukacyjnego, ale prezentuję także autorskie programy dociekań filozoficznych z dziećmi w nauczaniu wczesnoszkolnym i przedszkolnym oraz kształcenia filozoficznego w zakresie rozszerzonym w szkole średniej. Oba zaproponowane programy nauczania, oparte na koncepcji kształcenia wielostronnego, zostały sprawdzone na zajęciach dydaktycznych. Należy podkreślić, że oba programy: *Filip w krainie filozofii* i *Program kształcenia filozoficznego na IV etapie edukacyjnym* są zgodne

z odpowiednimi podstawami programowymi, posiadają bazę pomocy dydaktycznych i są do nich opracowywane podręczniki dydaktyczne².

Przywrócenie szkole jej wychowawczej roli i ukazanie uczniom znaczenia wiedzy szczegółowej o świecie i człowieku jest najważniejszym zadaniem edukacji młodego człowieka. Obecność refleksji filozoficznej na zajęciach szkolnych jest dobrym przygotowaniem ucznia do łączenia różnych treści nauczania z własnym doświadczeniem, do świadomego brania udziału w życiu wspólnoty narodowej oraz międzynarodowej, do uczestniczenia w procesie społecznej komunikacji. Edukacja filozoficzna uczy rozeznawania i porządkowania olbrzymiej ilości informacji pochodzących z różnych dziedzin, wypracowywania właściwej hierarchii wartości, odnajdywania sensu i wartości codziennych zmagania, przyjmowania postawy otwartej i tolerancyjnej, poprawności i ścisłości logicznej w myśleniu. Ukazuje różnorodność stanowisk i doktryn rozwiązujących i uzasadniających podstawowe problemy współczesnego świata, a przede wszystkim ukazuje konsekwencje ich rozwiązań. Przyczynia się do rozumienia człowieka i jego miejsca w rzeczywistości. Edukacja filozoficzna w szkole zachęca ucznia do samodzielnego poszukiwania i pogłębiania wiedzy filozoficznej oraz uczestniczenia w dyskusji przez umiejętne prezentowanie własnego stanowiska, stawiania właściwych pytań i odpowiadania na nie przy jednoczesnym zwracaniu uwagi na poprawność argumentacyjną wywodu.

Niniejsza monografia jest wybiórczym omówieniem i analizą edukacji filozoficznej w kontekście historycznym, pedagogicznym i dydaktyczno-metodycznym. Została opracowana z myślą o skutecznym wprowadzaniu treści filozoficznych do nauczania na każdym etapie edukacji młodego człowieka.

W sposób szczególny chcę podziękować mojej Rodzinie. Książka nie powstałaby gdyby nie dyskusje i wymiana uwag z moimi dziećmi – Anią, Julią i Michałem – uczniami doświadczanymi trudem uczenia się i oczekującymi na subtelne podpowiedzi w dążeniu do rozumienia rzeczywistości. Dziękuję żonie Tereni za wprowadzenie mnie w meto-

² Oba autorskie programy kształcenia filozoficznego: *Filip w krainie filozofii* i *Program kształcenia filozoficznego na IV etapie edukacyjnym*, umieszczono w aneksie niniejszej monografii.

dykę pracy z dzieckiem przedszkolnym oraz udostępnienie autorskiego programu *Filip w krainie filozofii*, wykorzystywanego na zajęciach.

Osobne podziękowania kieruję pod adresem Profesora Bogusława Śliwerskiego, recenzenta niniejszej monografii. Dzięki Jego istotnym sugestiom i cennym uwagom opracowanie *Edukacji filozoficznej w teorii i praktyce* zyskało na zawartości treściowo-problemowej.

Indeks osób

- Abelard Piotr 182
Abramowiczówna Zofia 24
Adamski Franciszek 106, 137, 140
Adler Alfred 88
Adler Mortimer 116–118
Aduszkiewicz Adam 145
Ajdukiewicz Kazimierz 32, 70, 164,
174, 178, 273
Albert Wielki, św. 50
Aleksander Wielski 19, 40, 41
Alkibiades 192
Amsterdamski Stefan 126
Anioł Michał (Michelangelo Buonar-
roti) 182
Antystenes 19
Anzelm z Canterbury, św. 273
Anzenbacher Arno 85
Arendt Hannah 182
Arystoteles 22, 25, 34–39, 48, 50,
59, 61, 62, 97, 128, 129, 207,
251, 153, 157, 259, 272, 273
Arystyp z Cyreny 20
Ascombe Elizabeth 125
Augustyn (Aureliusz Augustyn), św.
46, 56, 207, 258, 272, 273
Augustyn Katarzyna 144, 173
Awianowicz Bartosz 22
Bacon Franciszek 55
Bagrowicz Jerzy 140
Balter Lucjan 115
Bała Maciej 145
Baran Bogdan 119, 197
Bartnik Czesław Stanisław 77, 99,
100
Bauman Zygmunt 80
Bednarek Henryk 12, 20
Bejze Bohdan 122
Bergson Henri 58
Berkeley George 273
Biczyńska Jadwiga 113
Bilicki Tomasz 102
Bloch Ernest 85
Bloch Małgorzata 144, 173
Bławacka Helena 87
Bławat Anastazy 122
Bobrzyński Karol 164
Bocheński Józef Maria 115
Boecjusz (Boethius Anicius Manlius
Severinus) 48, 99

- Borowaska Teresa 121
 Borutka Tadeusz 104, 105
 Borzym Irena 219
 Brandt Ron 151
 Braunmühl Ekkehard, von 95
 Brentano Franz 56
 Britton David D. 132, 133, 135
 Bronk Andrzej 119
 Brożek Mieczysław 23
 Brückner Aleksander 48
 Buber Martin 273
 Budzińska-Daca Agnieszka 62, 63
 Bukowska Irena 241
 Bulanger Nadia 182
 Burke Edmund 272
 Burlikowski Bronisław 143, 145
 Burnet John 13, 15
- Cackowski Zdzisław 78
 Cairo Leslie 183
 Camus Albert 257, 273
 Carnap Rudolf 121
 Carneiro Roberto 115
 Cavalieri Bonaventura Francesco 182
 Chardin Pierre Teilhard de 97, 98
 Chmielecka Monika 180
 Chmielewski Adam 126
 Chomicz Mieczysław 16
 Chruszczow Nikita 82
 Chudt Wojciech 127, 128
 Collins Allan 183
 Comte August 252, 260
 Comte August 57
 Condillac Étienne Bennot de 56
 Cooper Erik 183
 Copleston Frederick 20
 Craig Jim 183
 Crisp Roger 127
 Cynceron Marek Tulliusz 22
 Cytowska Maria 14
- Czerkawski Jan 61
 Czeżowski Tadeusz 70, 71, 178
 Czudec Joanna 217
- Damaskios z Damaszku 26
 Damiani Piotr 50
 Daniel Marie-France 114
 Dąbrowski Kazimierz 110
 Dąbska Izydora 20, 69, 70, 164, 178
 Decroly Owidiusz 138
 Deloros Jacques 104
 Demetrios z Faleronu 39
 Demokryt z Abdery 245, 252
 Demostenes 22
 Derewiecki Marek 22, 25
 Dewey John 112
 Diduszek Hanna 143, 151
 Didymos Arejos 42
 Diogenes Laertios 16, 19, 27, 31, 44, 45, 217, 241
 Diogenes z Synopy 19
 Dionizjos Starszy 27
 Domański Piotr 49
 Dreyer Luise 145
 Driver Julia 127
 Droit Roger-Pol 217
 Drzyżdżyk Szymon 104
 Dudzikowska Maria 113
 Dybowski Marcin 115
 Dymara Bronisława 92
 Dzierzowska Anna 165
 Dziubecka Radosława 91
- Eco Umberto 199
 Edmunds Francis 87
 Eforos z Kyme 21
 Eliade Mircea 14
 Elwich Beata 114, 143, 148, 151
 Elzenberg Henryk 272

- Empedokles 16
 Engels Fryderyk 57, 80, 81
 Epiktet 273
 Epikur 42, 43, 273
 Euklides z Aleksandrii 32
- Fallasco Richard 114
 Feiner Franz 186
 Fenrychowa Janina 103
 Filip Macedoński 40
 Francuz Grzegorz 96
 Freinet Celestyn 138
 Freud Zygmunt 88
 Friedman Milton 74
 Fromm Erich 273
 Frycie Stanisław 84, 85
 Futyma Sławomir 93
- Gadamer Hans-Georg 197, 198, 252, 273
 Gajda Janina 14, 15, 42, 90
 Gajewska Magdalena 145
 Galileusz (Galileo Galilei) 56, 59
 Galston William A. 94
 Garandy Roger 80
 Gasset Ortega y José 273
 Gawęcki Bolesław 164
 Gawroński Alfred 24, 25
 Geier Manfred 217
 Gilson Étienne 49, 51
 Gnitecki Janusz 122
 Gołąbek Józef 164
 Gombrowicz Witold 112
 Gopnik Alison 156
 Gordon Thomas 77
 Gorgiasz z Leontinoj 20
 Górkiewicz Józef 216
 Graff Piotr 197
 Granat Wincenty 100
 Gray John 91
- Greenspan Alan 111
 Grobler Adam 166
 Gromska Daniela 36
 Grotius Hugo 59
 Grzegorzczuk Andrzej 123, 124, 214, 217
 Grzegorz VII (papież) 47
 Grzywak-Kaczyńska Maria 110
 Gutek Gerald L. 88, 112, 116
- Habermas Jürgen 85, 86
 Halpern-Mysłicki Ignacy 164
 Hałaczek Bernard 122
 Haman Ewa 156
 Hawkrigde David 119
 Hawley Robert C. 132, 133, 135
 Hayek Friedrich August von 74, 91
 Hazzan Orit 183
 Hegel Georg Wilhelm Fridrich 57, 91, 97, 252, 268, 273
 Heidegger Martin 182, 197, 207
 Heinzmann Richard 49
 Heloiza 182
 Heraklit z Efezu 16, 158, 243, 257
 Hertz Paweł 80
 Hessen Sergiusz 215
 Hezjod 14
 Hilbert David 32
 Hildebrand Dietrich von 121, 123
 Hobbes Thomas 59, 273
 Hoffman Paweł 80
 Hołda Małgorzata
 Homer 12-14, 16, 24
 Homplewicz Janusz 140
 Horkheimer Max 85
 Hume David 56, 273
 Hursthouse Rosalind 127
 Husserl Edmund 56, 58, 182, 251, 254
 Hutchins Robert Maynard 116

- Huxley Julian Sorell 90
 Igel Salomon 164, 165
 Ingarden Roman 204, 247, 250, 273
 Isokrates 20–22, 26, 27
 Jackowski Piotr 156
 Jadczyk Ryszard 70, 163
 Jaeger Werner 12, 13, 21
 James William 273
 Jan Kazimierz 68
 Jan XXIII (papież) 97
 Janoszewski Andrzej 123
 Janowski Andrzej 131, 132, 137
 Jaroszyński Piotr 115
 Jezierski Romuald 80, 81
 Jeziorska Janina 145
 Jodkowski Kazimierz 98
 Jordan Zbigniew 29, 32, 33
 Justynian I Wielki 26
 Juszczak Stanisław 211
 Kacmajor Anna 88, 112
 Kaczarowska Barbara 181
 Kairow Iwan 78
 Kamiński Stanisław 58
 Kania Ireneusz 39
 Kant Immanuel 56, 91, 254, 260, 272, 273
 Karol Wielki 46
 Kartezjusz 56, 59, 198, 207, 254, 255–257, 273
 Kiereś Henryk 119
 Kierkegaard Søren 255, 273
 Kieszkowski Bohdan 164
 Kijewska Agnieszka 25
 Klimowicz Grażyna 123
 Kłósak Kazimierz 102
 Kohlberg Lawrence 132, 133, 135
 Kojas Wojciech 172
 Kołakowski Leszek 217
 Konarski Stanisław 67
 Konarzewski Krzysztof 46, 109
 Konczewska Anna 87
 Koper Roma 144
 Koralewska Grażyna 144, 173
 Korczak Janusz 143, 144
 Kordys Jan 199
 Korulska Ewa 165
 Korus Kazimierz 24
 Korzeniowska Wiesława 23
 Kostkiewicz Janina 140
 Kościelniak Marek 218
 Kotarbiński Tadeusz 70, 178, 272
 Kotłowski Karol 83
 Kowalczyk Stanisław 100
 Kowalik Tadeusz 111
 Krahelska Halina 27, 91
 Krajewski Władysław 78, 79
 Krawczyk Ewa 144, 173
 Krokiewicz Adam 43, 45, 46
 Krońska Irena 16, 217
 Kruk Jolanta 198, 200
 Kruk Ryszard 165
 Kruszewski Krzysztof 110, 171, 212, 219
 Krzemień-Ojak Sław 81
 Ksenokrates 44
 Kubok Dariusz 16
 Kuczyńska Alicja 83
 Kuczyński Janusz 83, 217
 Kuderowicz Zbigniew 81
 Kuhl Patrycja 156
 Kuhn Thomas 126
 Kukułowicz Teresa 122
 Kumaniecki Kazimierz 21, 24
 Kunowski Stefan 54, 76, 81, 82, 87–89, 99, 104, 109
 Kupffer Henrich 95
 Kupisiewicz Czesław 67, 171, 216

- Kurdybacha Łukasz 46, 48
 Kurdziałek Marian 50
 Kwaśnica Robert 76, 197
 Kwiatkowski Stefan Michał 92, 178, 179, 180
 Kwieciński Piotr 133
 Kwintylian Marek Fabiusz 22, 23
 Laban Rudolf 159, 244
 Lafortune Luise 114
 Laskowski Piotr 165
 Leibniz Gottfried Wilhelm 56, 207, 256
 Leleszówna Helena 164
 Leodamas z Tazos 31
 Leon XIII (papież) 97, 126
 Leśniak Kazimierz 26, 34, 36
 Lévis-Strauss Claude 199
 Lewartowska-Zychowicz Małgorzata 91, 93, 130
 Lewowicki Tadeusz 172
 Lipiec Józef 16
 Lipman Matthew 113, 114, 142, 145–151, 157, 236, 238
 Lizjasz 20
 Locke John 56, 66, 155, 273
 Lone Jana Mohr 114
 Lubicz Piotr 74
 Lubrański Jan 59
 Ładosz Jarosław 78, 79
 Łagodzińska Anna 114, 143, 148, 151
 Łobocki Mieczysław 137–139
 Łoś Stanisław 13
 Łotys Zbigniew 67
 Łoziński Jerzy 5, 118, 182
 Łuczkiwicz Grzegorz 91
 Ługowska Marta 165
 Łukasiewicz Małgorzata 198
 Machiavelli Niccolò di Bernardo dei 273
 MacIntyre Alasdair 126, 127
 Mańkowski Jerzy 24
 Marcel Gabriel 74, 252, 257
 Marciszek Piotr 145
 Marcus Herbert 85
 Marek Aureliusz 44
 Maritain Jacques 100, 102–104, 116
 Markiewicz Barbara 165
 Marks Karol 57, 85, 272
 Marrou Henri-Irénée 13, 21
 Martin J. 132
 Mazur Jan 104, 105
 Mazurkiewicz Grzegorz 179
 Meltzoff Andrew N. 156
 Michalak Joanna M. 92, 178–180
 Michalski Krzysztof 198
 Mikulska Patrycja 102
 Mill John Stuart 57, 91, 272, 273
 Modrzewski Andrzej Frycz 67
 Molek Andrzej 98
 Mongeau Pierre 114
 Montessori Maria 138
 Moore Georg Edward 58
 Morkowicz Jakub 144
 Mounier Emmanuel 100, 101, 257, 273
 Mrówczyński Tadeusz 217
 Murzyn Andrzej 23
 Muszyński Heliodor 83
 Nakoneczna Danuta 219
 Nartowska Barbara 154
 Nawroczyński Bogdan 170
 Neron 40
 Newton Izaak 56
 Niemierko Bolesław 190, 191, 201, 211

- Nietzsche Fryderyk 57, 126, 251, 255, 273
 Noskowski Andrzej 65
 Nowak Marian 110, 115, 122, 131
 Nowak-Łojewska Agnieszka 155
 Nowosad Inetta 92, 179, 180
 Nozick Robert 74
- O'Neil Judy 119
 Obuchowski Kazimierz 138
 Ockham William 51
 Okoń Wincenty 167, 171, 174, 176
 Olbrycht Katarzyna 124, 125, 137, 180
 Oscanyan Frederick S. 114, 148–150
 Ossowska Maria 70
 Ossowski Stanisław 164
 Ostromęcka Helena 126
- Pacholska Maria 144, 173
 Palacz Ryszard 47, 48
 Parmenides z Elei 16
 Parry Milman 24, 25
 Pascal Błażej 256, 273
 Pastuszek Ewa 96
 Patrzalek Tadeusz 201
 Pawelec Andrzej 94
 Pedersen Olaf 15
 Pełczyński Zbigniew 181
 Perelman Chaim 16
 Perutz Max 182
 Perykles 21
 Pestalozzi Heinrich 88
 Petrycy Sebastian z Pilzna 58–67
 Piłat Robert 145
 Pirron z Elidy 42, 44, 45
 Pitagoras 15, 244
 Platon 19, 21, 24–36, 39, 41, 207, 241, 246, 252, 254, 272, 273
 Pleniewicz Maria 201
- Plezia Marian 12
 Plotyn 46, 207
 Plutarch z Cheronei 23, 24
 Płużyński Tadeusz 101
 Polender Anna 159, 244
 Pomian Krzysztof 199
 Popper Karl Raimund sir 21, 91, 121, 207, 252, 273
 Potulicka Eugenia 92, 93, 111
 Poźnikiewicz Renata 144, 173
 Pólturzycki Józef 212
 Pręgowski Piotr 164
 Protagoras 17
 Przybył Bartosz 145
 Ptolemeusz I Soter 39, 40
 Ptolemeusz II Filadelfos 40
 Pufal-Struzik Irena 215
 Pytkowska-Kapulkin Brygida 143, 151
- Ragonis Noa 183
 Rajchman-Ettingerowa Regina 164
 Reale Giovanni 13, 20, 25, 41
 Reed Ronald F. 146
 Reis Antonio dos 185
 Rembierz Marek 71, 163
 Resnik Mojca 186
 Retter Hein 86
 Ricoeur Paul 197, 200
 Robertson John 212
 Rodziński Adam 100
 Rogers Carl R. 138, 217, 218
 Rorty Richard 273
 Rosner Katarzyna 197
 Rousseau Jan Jakub 88, 273
 Rusecki Marian 100
 Russell Bertrand 58
 Russo Lucio 39
 Rutkowiak Joanna 92, 93, 111, 197
 Rybałta Jan 51

- Rybski Jarosław 215
 Ryle Gilbert 26
 Rylke Hanna 123
- Sachs Jeffrey 111
 Sareło Zbigniew 94, 95, 137, 145
 Sartre Jean-Paul 251, 273
 Scheler Max 272
 Scherborne Weronika 159
 Schlick Moritz 254
 Schoenebeck Hubertus von 95, 96
 Schopenhauer Artur 57, 257, 273
 Scola Angelo 102
 Semeneńko Piotr 99
 Semków Jerzy 76
 Seneka Młodszy 44
 Seńko Władysław 49
 Sereżyńska Eugenia 121
 Sextus Empiryk 152, 273
 Sextus Empiryk 45
 Sharp Ann Margaret 114, 142, 146–150
 Siemens George 184
 Silberman Mel 215
 Simon Sidney B. 132, 133
 Sinko Tadeusz 26
 Siwek Paweł 35
 Skoczny Władysław 15
 Skoczyński Jan 59
 Slotte Michael 127
 Słomski Wojciech 143, 145
 Smyrnova-Trybułska Eugenia 185–188
 Sobczyk Krzysztof 145
 Sokrates 17–20, 27, 28, 30, 45, 182, 227, 245, 265
 Sośnicki Kazimierz 164
 Spinoza Baruch 91, 273
 Spranger Eduard 89
 Stabryła Stanisław 44
- Starczewska Krystyna 165
 Staszic Stanisław 67
 Statman Daniel 127
 Stawiński Janusz 91
 Steiner George 5, 118, 181, 182
 Steiner Rudolf 87
 Stern William 89
 Straszewski Maurycy 164
 Struve Henryk 164
 Styczeń Tadeusz 102
 Suchodolski Bogdan 67, 81, 82
 Sujak Elżbieta 77
 Sukienicka Wanda 98
 Sulak Agata 88, 112
 Surlejewska Joanna 178
 Swianiewicz Jan 145
 Swieżawski Stefan 49, 51
 Szacki Jerzy 90
 Szafraniec Grażyna
 Szelest Hanna 14
 Szkuclarek Tomasz 93, 96
 Szlezák Thomas Alexander 25
 Szoltysek Adam 104
 Szostek Andrzej 102
 Sztompka Piotr 74
 Szuścik Urszula 154, 155
 Szutta Natasza 127, 129
 Szybiak Irena 46
- Śleziński Krzysztof 26, 25, 71, 145, 163, 165–167, 172, 174–176, 195
 Ślipko Tadeusz 124
 Śliwerski Bogusław 76, 86, 93, 95, 96, 138
 Śniadecki Jan 68
 Śnieżyński Marian 84, 85, 139, 140, 167, 168, 171, 172, 175–177, 212, 215
 Świderkówna Anna 40, 41

Tales z Miletu 16, 242
 Tarski Alfred 257
 Tatarkiewicz W. 241
 Tazbir Mieczysław 98
 Tchorzewski Andrzej Michał de 90,
 124, 140, 214
 Theiss Wiesław 76
 Theopompos z Chios 21
 Tischner Józef 196
 Tokarski Stanisław 14
 Tomasz z Akwinu, św. 50–54, 97,
 99, 207, 258, 272, 273
 Trempała Janusz 132, 135
 Trzcńska Magdalena 156
 Twardowski Kazimierz 68–70, 164,
 165, 178
 Tyburski Włodzimierz 71, 163

Uglorz Manfred 99
 Urscheler Elżbieta 217

Voisé Waldemar 217

Wade Robert 111
 Walczak Paweł 212
 Walkiewicz Ryszard 163
 Waloszczyk Konrad 98
 Wąsik Wiktor 59, 61, 62, 64
 Wespazjan 23
 Wheeler Mathew 119
 Wiatr Jerzy 80
 Wierzbicki Alfred 106
 Winiarczyk Adam 87

Wiśniewski Ryszard 71, 163
 Witkowski Lech 93
 Wittgenstein Ludwik 121, 273
 Witwicki Władysław 70, 164
 Włodarczyk Tadeusz 51
 Wojciechowski Michał 42
 Wojdak-Piątkowska Magdalena 86
 Wojtyła Karol (Jan Paweł II, pp)
 100–102, 106, 115, 272, 273
 Wojtysiak Jacek 145
 Woleński Jan 59, 69, 70
 Wolff Christian 56
 Wolter (François-Marie Arouet) 273
 Wołowski M. K. 87
 Woźniczka Maciej 163
 Wójcik Bogusław 120
 Wroński Lucjan 91, 92
 Wszółek Stanisław 121

Zalewska Sabina 145
 Zamojski Jan 67, 68
 Zawadzki Bohdan 165
 Zenon z Elei 244
 Zenon z Kition 42–44
 Zieleniczny Adam 215
 Zieliński Edward Iwo 13, 20, 25, 41
 Zieliński Tadeusz 22, 39, 40
 Zwoliński Andrzej 104, 105

Żeromski Stefan 112
 Żłobicki Wiktor 96
 Życiński Józef 26, 75, 120

Spis treści

Wstęp	5
1. Z dziejów dydaktyki filozofii	11
1.1. Wybrane sposoby nauczania–uczenia się filozofii w starożytności	11
1.1.1. Zakwestionowanie mitycznego dyskursu o rzeczywistości	12
1.1.2. Sztuka oratorska, Sokrates i szkoły sokratejskie	16
1.1.3. Znaczenie przekazu ustnego w nauczaniu filozofii	24
1.1.4. Epistemologiczno-metodologiczne uwarunkowania dydaktyki filozofii u Platona	27
1.1.5. Epistemologiczno-metodologiczne uwarunkowania dydaktyki filozofii u Arystotelesa	34
1.1.6. Gimnazjony miejscem nauczania filozofii	39
1.1.7. Szkoły epoki hellenistycznej	40
1.1.8. Zmierzch nauczania filozofii w antyku	45
1.2. Wybrane sposoby nauczania–uczenia się filozofii w średniowieczu	46
1.2.1. Pierwsze próby odrodzenia filozofii europejskiej	46
1.2.2. Powstanie i organizacja nauczania uniwersyteckiego w średniowieczu	47
1.2.3. Metody: <i>lectio</i> , <i>quaestio</i> i <i>disputatio</i>	48
1.2.4. Miejsce filozoficznych dociekań w średniowiecznych badaniach naukowych	50
1.2.5. Epistemologiczno-metodologiczne uwarunkowania dydaktyki filozofii u Tomasza z Akwinu	51
1.3. Wybrane metody nauczania i uprawiania filozofii w nowożytności	54
1.3.1. Nowożytnie metody filozofowania	55
1.3.2. Nauczanie filozofii w Polsce	58
1.3.3. Nauczanie filozofii oparte na relacji mistrz – uczeń	68

2. Filozoficzne konteksty wybranych systemów wychowania w XX i XXI wieku	73
2.1. Założenia filozoficzne i cele systemu wychowania socjalistycznego	77
2.2. Założenia filozoficzne i cele systemu wychowania liberalnego	86
2.3. Założenia filozoficzne i cele personalistycznego systemu wychowania	96
3. Edukacja i aspekty wychowawcze w nauczaniu filozofii	109
3.1. Dysfunkcje systemu edukacyjnego	110
3.2. W kierunku nowej <i>paidei</i>	116
3.3. Aksjologiczno-etyczny wymiar edukacji filozoficznej	119
3.4. Podmiotowa perspektywa kształcenia filozoficznego	125
3.5. Wybrane strategie wychowania do wartości na zajęciach z filozofii	130
3.6. Nauczanie wychowujące a formy oddziaływania wychowawcy na wychowanka	137
4. Dociekania filozoficzne z dziećmi	141
4.1. Powstanie i rozwój programu <i>P4C</i>	141
4.2. Program <i>P4C</i> jako spotkanie literatury i filozofii	145
4.3. Cele i metody Lipmanowskiego programu <i>P4C</i>	148
4.4. Dziecięce rozumienie i myślenie	152
4.5. Wokół programu innowacyjnego <i>Filip w krainie filozofii</i>	156
4.5.1. Charakterystyka programu	157
4.5.2. Główne cele dydaktyczno-wychowawcze programu	159
4.5.3. Przewidywane osiągnięcia ucznia – osiągnięte cele operacyjne	160
5.1. Prace nad współczesną dydaktyką filozofii	163
5. Filozofia w szkole	163
5.2. Działania wielowymiarowe na zajęciach z filozofii	167
5.2.1. Cele ogólne edukacji filozoficznej	168
5.2.2. Zasady kształcenia filozoficznego	170
5.2.3. Toki, ogniwa i metody kształcenia filozoficznego	172
5.2.4. <i>Tutoring</i> w nauczaniu–uczeniu się filozofii	178
5.2.5. <i>E-learning</i> nowoczesną metodą nauczania–uczenia się filozofii	184
5.3. Kompetencje merytoryczne, dydaktyczne i metodyczne nauczyciela filozofii	188
5.3.1. Przygotowując się do zajęć	188
5.3.2. Operacjonalizacja celów kształcenia filozoficznego	190
5.3.3. Określenie zakresu wymagań	193
5.3.4. Taksonomia analizy tekstu filozoficznego	195
5.3.5. Ewaluacja osiągnięć ucznia	204
5.3.6. Aktywizowanie i aktywność ucznia na zajęciach z filozofii	211
5.4. Program kształcenia filozoficznego na IV etapie edukacyjnym	219
5.4.1. Charakterystyka programu	220
5.4.2. Cele kształcenia – wymagania ogólne	223

5.4.3. Treści kształcenia i umiejętności – szczegółowe wymagania programowe	227
5.4.4. Efekty kształcenia	228
5.4.5. Uwagi o realizacji programu	229
5.4.6. Kontrola i ocena osiągnięć uczniów	232
Zakończenie	235
Summary	237
Aneksy	239
Treści kształcenia programu <i>Filip w krainie filozofii</i>	241
Przykładowy test sprawdzający rozumienie i umiejętność analizy tekstu	247
Przykład testu równoległego z historii filozofii dla klasy drugiej liceum	251
Problematyka zajęć i wymagania szczegółowe <i>Programu kształcenia filozoficznego</i>	261
Zalecana lista tekstów źródłowych do <i>Programu kształcenia filozoficznego</i>	273
Bibliografia	275
Indeks osób	299

Jest to książka erudycyjna, bogata źródłowo i zaskakująca błyskotliwą refleksją filozoficzną. Struktura pracy jest logiczna, głęboko przemyślana, a prowadzona argumentacja miejscami wręcz pasjonująca. Można w niej odczytać nie tylko zamiłowanie do filozofii, ale i do sztuki jej uprawiania w procesie kształcenia. Co ciekawe, wiele z przywołanych w analizie historycznej metod, nadal stanowi wyzwanie dla nauczycieli, którym zależy na jakości wykształcenia młodzieży. Mam zatem nadzieję, że tak, jak odrodziła się chęć aktywnego i rozumiejącego przeżywania najważniejszych wydarzeń historycznych w dziejach naszego narodu, czego najlepszą egemplifikacją są różnego rodzaju turnieje rycerskie czy inscenizacje historyczne z udziałem amatorów, tak i dzięki tego typu publikacjom pojawi się moda na wypróbowywanie często już zapomnianych form i metod pracy intelektualnej z uczniami typu *questio*, *disputatio* czy *quaestiones de quolibet*. Czyż filozofia nie mogłaby być odtrutką na ponowoczesną, popkulturową banalizację wiedzy, nauki i edukacji?

Prof. zw. dr hab. Bogusław Śliwerski